

**A JELENKOR POLITIKAI
FEJLŐDÉSE**

ÍRTA
GRATZ GUSZTÁV

E KÖNYV HÁRMAS CÉLJA: áttekintést nyújtani a világháború befejezését követő közel két évtized politikai eseményeiről, tájékoztatni az események mélyebb rugóiról és útbaigazítást adni ez időszak politikai eszmemozgalmainak megértésére, önálló gondolkozásra akar készíteni mindezekről a kérdésekről és erre meg akarja teremteni azt a szilárd alapot, amely nélkül az önálló gondolkozás komolytalan dilettantizmussá válik. Akik ezt a könyvet írták, tisztában vannak vele, hogy az ilyen természetű munka az olvasó szempontjából annyit ér, amennyi értékes gondolatot tud benne fakasztani, kifejleszteni vagy helyes útra terelni.

Nem könnyű feladat, a világ jövőjét eldöntő politikai kérdések ismeretében helyesen elválasztani a lényegest a lényegtelenről és így a történeti fejlődés rugóit a maguk valóságában feltárni. Gyakori eset, hogy azok az eszmeáramlatok, amelyek a világpolitika szélesen hömpölygő áradatában lényegteleneknek látszanak, hirtelenül döntő jelentőségre tesznek szert és történeti fordulatokat vagy katasztrófákat idéznek elő. Lehetséges, hogy az, aki ennek a századnak elején akarta volna megrajzolni az akkori világ képét, kevés figyelemre méltatta volna egyes, akkoriban teljesen jelentéktelennek látszó szerb ellenzéki párttöredékek Boszniának Szerbiával való egyesítésére irányuló törekvéseit, pedig ezek robbantották ki 1914-ben a világháborút, amely Európa képét teljesen megváltoztatta. Viszont megtörtént ennek ellenkezője is. Alig van hónap, amelyben a napilapok „világtörténeti jelentőségűnél ne kiáltanának ki olyan eseményeket, amelyekre néhány hónappal később még a politikai kérdésekben járatos ember is alig tud visszaemlékezni. Sajnos, azok az exakt módszerek, amelyekkel a természettudomány dolgozik, a politikai életben nem alkalmazhatók. Az okok és okozatok közötti összefüggést és az ebből kérlelhetetlen bizonyossággal adódó törvényeket a politikában nem tudjuk kísérletileg kimutatni vagy matematikailag bebizonyítani, mint a fizikában vagy a kémiában. Ezért minden politikai

fejtegetésnek szükségszerűen nyitva kell tartania a lehetőséget a legkülönbözőbb fejlődési eredmények számára. Vannak ugyan, akik éles logikával vagy istenadta intuícióval sok tekintetben előre látják a fejlődés irányát és a bekövetkezendő események folyását. Napóleon vagy Bismarck egyes nyilatkozatai gyakran megdöbbennek az embert, mert előre jósólnak meg olyan fejleményeket, amelyek csak jóval később, esetleg csak évtizedek múltával következtek be. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy mindenki, aki ma a jövő fejlődés irányát öntudatosan, hasonló határozottsággal akarja megjósolni, ezzel már az államférfiúi belátás bizonyítékát adta volna. Rendszerint a politikában is az a legbölcsebb, aki tisztán látja, hogy alapjában véve mily keveset tudunk a politikai fejlődés törvényszerűségeiről és hogy ezért milyen kevéssé vagyunk képesek a jövő fejlődés irányát előre felismerni.

Különösen megnehezíti a politikai kérdésekben való tisztánlátást azoknak megszámlálhatatlan kisebb és nagyobb érdekek állandó kölcsönhatásai alakjában lejátszódó sokszoros összefonódása. Alig képzelhető el bárhol a világon olyan fejlődés, amely ne gyakorolna azonnal kisebb vagy nagyobb mértékben visszahatást a világpolitika összes tényezőire. Ez igen nehéz helyzet elé állítja a külpolitika vezetőit, annál inkább, mert azokat az egyes eseményeket, amelyeknek elhatározásaikra befolyással kell lenniök, igen gyakran nem is lehet egységesen elbírálni. Lehetnek azok bizonyos vonatkozásokban kedvezőek és ugyanakkor más vonatkozásokban kedvezőtlenek. Ami az egyik fontos külpolitikai érdek szempontjából hasznosnak látszik, az lehet ugyanannak az államnak valamely más, talán nem sokkal kevésbé fontos érdeke szempontjából ártalmas. Gyakran nehéz az egyik érdeket megvédeni, anélkül, hogy ezzel valamely más, ugyancsak fontos érdek kárt ne szenvedjen. Két hatalomnak érdekei is lehetnek egy helyütt vagy egyik vonatkozásban azonosak, más égtájakon vagy más vonatkozásban pedig merőben ellentétesek. A földteke különböző területei és országai gyakran ugyanazon állam részéről egymástól eltérő, sőt egymással ellentétes politikai módszereket és politikai kombinációkat követelnek meg. Az illetéknép szétforgácsolt, egymással összefonódott és sokszorosán összekuszált érdekek labirintusában eligazodni és azon keresztülvergődni sohasem könnyű és egyszerű. A külpolitika feladata magaslatán álló vezetőjének tudnia kell a fennálló érdekazonosságok segítségével áthidalni a fennforgó érdekellentéteket, s ez a diplomácia legszebb feladata, tudnia kell megkülönböztetést tenni a lényeges és a lényegtelen között, soha nem tévesztve

szem elől, hogy a kettő nem állandóan ugyanaz, mert ami ma lényeges, az lehet holnap lényegtelen, és viszont, tudnia kell azt valóban érvényesíteni, ami lényegesnek tetszik, anélkül, hogy teljesen feláldozná azt, ami pillanatnyilag kevésbé lényegesnek látszik. Tudnia kell barátokat szerezni, anélkül, hogy ezt mások barátságatlanságnak éreznék maguk iránt, és végül tudnia kell gondoskodni arról, hogy mialatt az egyik politikai kombináció megvalósításán dolgozik, előkészítsen tartalékként más, a reábizott érdekek gondozására alkalmas kombinációkat is. A külpolitikai kérdéseknek rendkívül bonyodalmas volta oly színben tünteti fel a világ politikai viszonyait, mintha azok megszámlálhatatlan serpenyőből álló mérlegrendszer alkotnának, amelyben minden egyes, még oly excentrikusnak látszó és még oly mellékesnek tetsző mérlegserpenyőnek minden megnehezédése vagy megkönnyebbedése azonnal kihatással van az összes többi száz meg száz mérlegre, úgyhogy mindig új és új erőfeszítések szükségesek az egész mérlegrendszer egyensúlyának fenntartására. Az a körülmény, hogy a külpolitika terén minden állandóan cseppfolyós állapotban van, hogy az egy adott pillanatban létező állapotokat rövid időn belül új, gyakran ellentétes alakulatok válthatják fel, megmagyarázza a szabatoság hiányát, amely a diplomáciai tárgyalásokat gyakran jellemzi, és a politikai állásfoglalások folytonos fluktuálását és gyakori kétértelműségét, amelyet azután leplezni szoktak a szövetségek, szerződések, baráti, megneemtámadási, kölcsönös segélynyújtási, választott bírósági és egyéb hasonló paktumokkal, amelyeknek skálája sohasem volt olyan gazdag, mint a világháború utáni időben.

E könyv első fejezete a békekötés óta lefolyt évek történeti eseményeit vázolja, mert ezek ismerete nélkül lehetetlen a konkrét politikai problémákban eligazodni. A második rész igyekszik a politikai viszonyok alakulására befolyást gyakorló egyes nagy politikai problémákban megnyilvánuló érdekeket és álláspontokat, valamint ezek indító okait, összeütközéseit és az ezekből támadó érdekbonyodalmakat ismertetni. Ezt a tárgykört újabban kivált Amerikában mívelik mint a „nemzetközi viszonylatok tudományát“ (ScienceYtf International Relations). Akár elfogadjuk ezt az elnevezést, akár azt tartjuk, hogy az olyan ismeretkör, amelyben valóban exakt tudományos módszerek alig alkalmazhatók, nem érdemli meg a tudomány nevé: annyi bizonyosnak látszik, hogy e tárgykörben alapos ismeretekre mindenkinek szüksége van, aki politikai kérdésekhez felelősségérzettel hozzá akar szólni.

Könyvünknek harmadik része a nemzetközi élet szilárd megszervezésére irányuló kísérleteket tárgyalja, amelyek a világháború utáni éveknek

legjellemzőbb tüneteinek közé tartoznak, bár ezidőszerint úgy látszik, mintha megfeneklettek volna.

A külpolitika terén voltaképpen a nemzeteknek a létért való küzdelme játszódik le. Amint az egyes ember igyekszik a maga társadalmi elhelyezkedését, rangját, befolyását, vagyonát és tekintélyét növelni, hogy családjának tagjainak jobb és gondtalanabb életet biztosíthasson, éppen úgy minden állam is arra törekszik, hogy erejét, hatalmát, gazdagságát és tekintélyét gyarapítsa avégből, hogy polgárainak nagyobb jólétet és biztonságot szerezhessen. Míg azonban az egyes embereknek a létért való küzdelme a törvények által szigorúan meghatározott korlátok között folyik le, amely törvények a legnagyobb részletességgel határozzák meg, hogy milyen eszközöket szabad igénybevenni és milyeneket nem, s egyben biztosítják azt is, hogy senki ezeket a korlátokat büntetlenül nem lépheti túl, addig a nemzeteknek a létért való küzdelmében nincsenek olyan szabályok, amelyeknek megtartására az egyes államokat kényszeríteni lehetne.

Az emberiséget régóta foglalkoztatja az az eszme, hogy a nemzetközi jogrend nem volna-e biztosítható ugyanolyan módon, mint ahogyan az az egyes nemzeteken belül biztosítva van: bizonyos alapelveknek felállításával, amelyek érvényesítéséről azok ellen, akik ellenük vétének, a nemzetek összesége gondoskodnék. A Népszövetség megalakítása volt az első komoly kísérlet a nemzetközi élet ilyen módon való békés megszervezésére és így egy szilárd nemzetközi jogrend megteremtésére. Sajnos, ebbe a koncepcióba elejétől kezdve hibák csúsztak be. Éppen a legerősebb nemzetek hátsó gondolatokkal vettek részt a Népszövetség megalakításában és saját hegemóniájuk szolgálatába igyekeztek azt állítani. E könyv harmadik része élesen mutat rá ennek az intézménynek hibáira és hézagaira. Aki a Népszövetség működését elfogultság nélkül szemléli, az kénytelen lesz bevallani, hogy ez a kritika jogosult.

Lehetséges — és az utolsó évek fejlődése mindinkább erre látszik mutatni —, hogy a nemzetközi társadalom arra a szilárd megszervezésre, amely a Népszövetség kezdeményezőinek szeme előtt lebegett, ma még nem érett. A belső nemzeti jogfejlődésben is századokig tartott, amíg lassanként kialakult az a szilárd, belső jogrend, amelyet ma oly természetesnek tartunk. A német birodalomban pl. ez a fejlődés az európai nemzetek belső életében a Karolingok korában kezdődött és csak 1495-ben jutott befejezésre az ú. n. „Landfriedensrecht“ megalkotásával. Eddig az időpontig a viszonyok a nemzetek belső életében hasonlóak voltak azokhoz, amelyek ma

nemzetközi téren mutatkoznak, amennyiben akkor egyes nagy urak éppen úgy igyekeztek vagyongyűjtéssel, barátságok és szövetségek létesítésével és igen gyakran nyílt erőszakkal a maguk tekintélyét és befolyását növelni, mint ahogyan azt ma az egyes nemzetek teszik. Csak fokról-fokra sikerült kikényszeríteni azoknak az intézményeknek megvalósítását, amelyek segítségével az erőseknek önkényét tűrő középkori viszonyokat szilárd belső jogrend váltotta fel. Ezt a fejlődést az egymással vetélkedő nagyurak leg-hatalmasabbjai mozdították elő leginkább, mert hiszen nekik volt érdekükben azt a fölényt, amellyel pillanatnyilag bírtak, szilárd jogrend megteremtésével minden támadás ellen megvédeni és így megörökíteni. Lehetséges, hogy a nemzetközi jogrend kialakulása is még igen hosszú időt fog igénybe venni és bizonyos, hogy ebben a fejlődésben is a nagyok és hatalmasak fogják a vezérszerepet játszani. Hiszen ma is azt látjuk, hogy éppen a leg-hatalmasabb nemzetek azok, amelyek a nemzetközi társadalom minél szilárdabb kiépítése mellett leginkább kardoskodnak. Az sem kétséges, hogy ezek az államok, pl. Anglia, akkor, amikor e mozgalom élére állanak, önérdéküket védik. Hiszen természetes, hogy az ilyen eszmemozgalmak terén azok játsszák az úttörők szerepét, akiknek az eszmének diadalra juttatása nem ütközik érdekeikbe. De azért mégis hiba volna a nemzetközi élet megszervezésére irányuló mozgalmat egyedül és kizárólag egyes nemzetek önérdékével megokolni. Vannak ennek az eszmének őszinte és lelkes hívei is. És utóvégre azoknak az álláspontja, akik a nemzetközi jogrend létesítésének eszményét ma elvetik és nyíltan a háborúk szükségességének álláspontjára helyezkednek, őszintébb, de azért semmivel sem törekszenek nemesebb és hasznosabb célokra, mint azok, akik — ha saját nemzeti érdekükben is — a békének a nemzetközi társadalom szilárd megszervezése útján való biztosítását tartják a nemzetközi fejlődés legfontosabb céljának.

Azt azonban valószínűleg ez utóbbiak sem fogják tagadni, hogy a Népszövetség, még ha visszanyerné is a nemzetközi életben való jelentőségét, amely a^ utóbbi időben nagyon lecsökkent, ezidőszerint tökéletlen intézmény, amely revízióra szorul. Ez a revízió kétféleképp történhetik: vagy a Népszövetség egyességokmányában foglalt kényszerrendszabályok szigorításával, vagy azok teljes elejtésével. Aszerint, hogy a két álláspont közül az egyik vagy a másik fog-e érvényesülni, a Népszövetség a jövőben vagy koeritív, vagy pedig konzultatív testületté való átalakulása irányában fog fejlődni és ez a fejlődés erősen ki fog hatni a nemzetközi viszonyok alakulására. Mindezeknél az okoknál fogva szükséges volt behatóan foglalkozni

a nemzetközi élet megszervezésére irányuló törekvésekkel, amelyek a világháború utáni korra kétségtelenül igen jellemzőek, és ez történik e könyvnek a Népszövetség egy kiváló ismerőjétől származó harmadik részében.

A világháború befejezése utáni korban politikai téren a legnagyobb változások egyikét azokban az új eszmeáramlatokban találjuk meg, amelyek szerint egyes államok a maguk belső berendezését és a maguk nemzeti életét új alapokra helyezték, míg más államok hevesen ellenállanak ez új eszmék befogadásának. Ezeket az eszmeáramlatokat úgy, amint azok egyfelől a demokratikus, és másfelől a diktatórikus szervezettel bíró országokban a háború óta kialakultak, ismerteti e könyv negyedik részében egy, e téren széleskörű, alapos ismeretekkel bíró, mélyen gondolkodó és éles ítélőképességű tudósunk.

Gyakran látjuk, hogy azok, akik politikai meggyőződésüket a múlt évszázad utolsó évtizedeiben alakították ki, nehezen tudnak megbarátkozni azokkal az új diktatórikus rendszerekkel, amelyeknek dogmái sokban hasonlítanak annak az abszolútizmusnak elveihez, amelytől való megszabadulást akkoriban úgyszólván mindenki a legújabb kor legnagyobb áldásának tekintette. Angliában, Franciaországban, az Egyesült Államokban ezt ma sem értik meg. De ötven évvel ezelőtt, sőt még jóval később nálunk is alig tartotta valaki elképzelhetőnek, hogy jöhessen idő, amikor a népek hajlandóságot érezhetnének nehezen és nagy áldozatokkal kivívott szabadságuknak önként való feláldozására. Az a nemzedék, amely ilyen eszmemenetekben nőtt fel, nehezen tudja elfogadni, amit az új diktatúrák hirdetnek, hogy az emberek nagy tömege számára nem fontos, van-e politikai szabadságuk vagy nincsen, és arra sem hajlandó, hogy bizonyos lenézéssel kezelje azokat, akik azt vallják, hogy a politikának tulajdonképeni célja mégis csak az általános jólét, szabadság és béke biztosítása.

Kétségtelen azonban, hogy egyes országokban a mai nemzedék vagy annak nagy része a politikai szabadságnak csak árnyoldalait látja. A politikai felfogások terén elfordult a régi istenektől és új bálványoknak hódol.

A két felfogás összeütközéséről a politikusok mint „világfelfogásbeli“ harcokról beszélnek. Ez az elnevezés első pillanatra kissé nagyigényűnek látszik. Világfelfogáson eddig inkább azokat a felfogásokat értettük, amelyek az embernek a mindenséghez, az Istenhez, az örökkévalósághoz való viszonyát illetőleg alakultak ki az egyes emberben vagy az emberiség egyes csoportjaiban. Az állami ügyek vitelére vonatkozó nézeteltéréseknek világfelfogássá való minősítése jellemzi a politikusok észjárását, akik szere-

tik a maguk apró kis játékait olyanoknak tekinteni, mintha azoknak világrengető jelentőségük volna. De bizonyos, hogy az említett két politikai alapfelfogás közötti különbségnek ma sokkal nagyobb jelentősége van annál, mint amely a pártokat a múltban elválasztotta egymástól. Maga az ember fogalma az, amely másként jelentkezik az egyik és másként a másik rendszer híveinél. A régi ideológiában élő politikus szemében az ember cél, a másik rendszer híveinél inkább csak eszköz. Az egyik szerint a politika feladata az emberek lehető legnagyobb számának a lehető legnagyobb jólétet biztosítani. A másik szerint a cél az egyes nemzetek vagy államok nagysága, amelyre még az egyes emberek nagy része érdekeinek feláldozásával is állandóan törekedni kell.

Igaz ugyan, hogy egyes államokban a viszonyok a háború után — kivált a választójognak igen széles és nem kellően érett tömegekre való kiterjesztése következtében — úgy alakultak, hogy az állami rend teljes felborulásától lehetett tartani. Vannak olyanok — azok körében is, akiknek politikai gondolkozása a múltban Deák Ferenc és Eötvös József báró tanításaiban gyökereszik és akik a polgári szabadság megóvását nem tartják annyira másodrendű érdeknek, mint a diktatúrák — akik hajlandók elfogadni, hogy valamely diktatórikus rendszer ott, ahol anarchikus viszonyok kitörése fenyeget, hasznosnak is bizonyulhat, feltéve, hogy az valóban csakis valamely tarthatatlan helyzet megoldásának és nem a nemzeti élet állandó alapjának van szánva. Hogy azonban a mai korban egy, az intelligencia megfelelő fokán álló országban egy nemzet jólétét állandóan fel lehetne építeni az egyének politikai véleményét és szabadságát elfojtó rendszerre, az nehezen képzelhető el. Ha ennek a jólétnek egyébként minden eleme megvolna, még mindég hiányoznék belőle, mint utolsó alkatelem, a lehetőség arra, hogy az ember nyíltan kifejezhesse nézeteit még akkor is, ha azok a hatalmon lévők véleményétől eltérnek, anélkül, hogy tartania kellene attól, hogy elveszik megélhetése lehetőségét, megfosztják állásától, bebörtönzik, deportálják vagy internálják. Hiszen lehetséges, hogy a politikai szabadság nem mindenütt teremtett ideális állapotokat és nem bizonyult az állami berendezések tökéletessége garanciájának. De talán garancia volt egyes olyan eltévelygések ellen, amilyenek a múltban, más rendszerekben, sűrűn előfordultak és oly gyakran kergettek egyes nemzeteket előbb végtelen szenvedésekbe és azután véres forradalmakba.

A leghelyesebb politikai felfogásról való vélemények mindég eltérőek voltak és eltérőek lesznek a különböző országokban, sőt még egy és ugyan-

azon országon belül is. Az emberi szellemet seholsem lehet maradandóan azonos egyenruhába szorítani. Eltérő eszmények és érdekek természetesen a politikában is különböző következtetésekre vezetnek, amelyek azután különböző politikai rendszerekben érvényesülnek. Ezeknek megismerése fontos mindazok számára, akik ezekről a kérdésekről gondolkodnak — és ki nem gondolkoznék róluk a mai korban, amikor a propaganda minden eszközével állandó harc folyik az egyes emberek leikéért. A propagandának egyetlen ellenszere van — a tudás. Ez a könyv meg akarja adni az olvasónak az önálló politikai gondolkozásnak legfontosabb alapelemeit azoknak az ismereteknek alakjában, amelyek nélkül az ember úgy bolyong a politikai eszmék terén, mint az a hajós, aki térkép nélkül cirkál a végtelen tengeren.

A mai világ képe a politikai élet terén zavaros, tele van ellenmondásokkal és alig tekinthető át. Nehéz ezen a téren megkülönböztetni a maradandót a mulandótól, elválasztani az állandó elemeket az örökké változótól, felismerni az alapirányt az ideiglenes elhajlások és kilengések közepeit. Ha kivételes politikai éleslátással megáldott ember írta volna ezt a könyvet, még ő sem lett volna képes mindezekben a vonatkozásokban csupa olyan eredményre jutni, amelyet a későbbi események nem cáfolnak meg. A politikai fejlődésnek külön logikája van, amelynek rejtelmeibe az emberi elme alig tud behatolni. Kérdéses, hogy valamikor is képesek leszünk-e törvényeinek megállapítására. Még ahol eléggé világosan gondoljuk megállapíthatónak, hogy mi az, ami politikailag helyes vagy észszerű volna, nem tudhatjuk sohasem bizonyosan azt, hogy az emberek nem fognak-e homlokegyenest ellenkező, helytelen és észszerűtlen irányban haladni. Szolgáljon ez mentségül azokért az elkerülhetetlen tökéletlenségekért, amelyeket a jövő fejlődés ebben a könyvben esetleg fel fog deríteni. A könyv szerzőinek a világpolitikát a könyv lezárásakor — 1939. március végén — fennállt állapotában kellett ismertetniök és ez közelebbi vagy távolabbi jövőben gyökeresen megváltozhatnak. A könyv elérte célját, ha tágítja az olvasó gondolkozását a politikai élet problémáinak megismeréséhez szükséges kérdéseknek alapjairól és ha ezzel hozzájárul az egyes ember politikai gondolkozásának helyes irányban való önálló továbbfejlesztéséhez. Ennek a feladatnak pedig a könyv — úgy reméljük — meg fog felelni.